

Doc. Ing. arch. Jana Krivošová, PhD.

SAKRÁLNA TVORBA ARCHITEKTA BELLUŠA

Nazdávam sa, že všetci moji predrečníci už dokonale zhodnotili široké spektrum tvorby jedného z veľkých architektov Slovenska. Myslím, že málo architektov malo svojím spôsobom takú šťastnú situáciu ako architekt Emil Belluš, aby sa naňho obrátili investori s najrozličnejšími požiadavkami, aby ako architekt dostal úplne rôzne úlohy. A každý by bol iste obdarovaný veľkým talentom, ak by na najrôznejšie úlohy dokázal odpovedať tak zodpovedne a tvorivo ako on, ak by každá úloha bola umeleckou výzvou.

Chcela by som ukázať ešte jednu, donedávna nepovšimnutú, ba zámeme nevšímanú dimenziu jubilujúceho architekta.

Architekt Belluš je aj autorom sakrálnej architektúry. Tvorí sakrálnu architektúru vôbec nie je ľahká úloha. Práve nedávny stavebný boom vo výstavbe kostolov na Slovensku nás vôbec nenecháva na pochybách o tom, kto vôbec môže byť autorom duchovne bohatého sakrálneho priestoru. Na mnohých nových kostoloch sa presvedčame o tom, že 40 rokov ateizmu nedovoľuje vytvoriť kvalitný kostol človeku, ktorý nevyrastal vo vieri, že iba nábožensky vychovaný človek môže priniesť zrelé architektonické sakrálne dielo.

Sakrálna architektúra - chrám - v celej svojej podstate stojí medzi hmotou a duchovnom. Architektúra vari najviac presvedča o tom, že hoci má aj utilitárnu funkciu pre prítomnosť, je orientovaná do budúcnia, je adresovaná potomkom. A zo všetkých typologických druhov to platí najmä o chráme. Aj keď ho vytvorili smrteľní ľudia, tvorili pre budúnosť, všetky svoje schopnosti použili na tvorbu pre večnosť. Akokoľvek je chrám vytvorený ľudskou rukou, celá história nám dokazuje, že do hmoty chrámu sa vteliла túžba, duchovnosť staviteľov a ich schopnosti a umenie boli iba ponúknutým a použitým nástrojom.

Celkom zodpovedne môžeme povedať, že aj architektovi Bellušovi bola ponúknutá takáto - v tvorivom živote architekta - akiste vrcholová úloha.

Architekt Belluš sa narodil v evanjelickej rodine v Slovenskej L'upči, vyrastal v Banskej Bystrici a návštěva klasicistického kostola v Banskej Bystrici, či dreveného artikulámeho kostola v Hronseku bola každonedeleňným programom. Preto ani nie je náhodné, že svoju manželku si našiel v Bratislave v rodine evanjelického farára a neskoršieho profesora Evanjelickej bohosloveckej fakulty v Bratislave - prof. Jána Jamnického. Rodina prof. Jamnického bola zároveň aj rodinou s veľkým kultúrnym a národným nábojom. A tak ako scénická spolupráca so Švagrom - režisérom SND Dr. Jánom Jamnickým bola zákonitou skúsenosťou mladého architekta Belluša, rovnako zákonitá bola aj orientácia a kontakty v evanjelickej cirkvi a preto vôbec nebolo náhodné, že sa po roku

1947 naňho obrátili cirkevné zbory slovenských presídencov.

Sakrálna téma bola architektovi Bellušovi blízka, ved' už ako 22-ročný študent sa zúčastnil súťaže na evanjelický kostol pre Tmavu, v ktorej uspel bmenský architekt Josef Marek, a ktorého projekt sa realizoval.

V rokoch 1935 až 1945 vytvoril E. Belluš viaceré štúdie pre cirkevné siene, či prístavby, ktoré však ostali iba na papieri.

V povojnových časoch naprojektoval Belluš dva evanjelické kostoly pre presidlencov z Maďarska, ktorí sa usadili v Senci a Nesvadoch.

Senec i Nesvady boli dva sice staré, ale malé zby, ktoré ešte nemali kostol a zväčšili sa po 2. svetovej vojne príchodom presidlencov z Pitvaroša, Slovenského Komlóša v Maďarsku, z Nadlaku v Rumunsku, z Kysáča vo Vojvodine a nakoniec i Oremovho Lazu na Pohroní, ktorý sa premenil na vojenské cvičisko. Oba boli postavené v podstate podľa jedného projektu, oba však dostali vlastnú individualitu pri realizácii.

Pri hľadaní kontinuity architektúry kostolov E. Belluša iste nemôžeme obísť staršieho slovenského architekta M. M. Hamrinca, ktorý vo svojej bohatej sakrálnej tvorbe prešiel od romantizujúceho architektonického tvaroslovia z 1. štvrtiny 20. storočia až k funkcionalistickému vyjadreniu sakrálneho priestoru v Bratislave a Žiline tridsiatych rokov.

Kým Haminc vytváral hutné, priam kompaktné až monumentálne kompozície pre veľké mestá, architekt Belluš vychádzajúc v ústrety skromnejším požiadavkám menších zborov, rozvinul na ploche pozemku funkcionalisticky rozložený hmotový koncept, vzájomne previazaných funkcií - kostol v Senci s tympanonom a kruhovým oknom, predeleným krížom, je drobnejšou hmotou zborovej siene prepojený s dominantnou vertikálou veže - kampanily. Túto hmotovú kompozíciu uplatnil iste i vďaka tomu, že program pre oba kostoly zahŕňal aj zhromažďovacie priestory pre pravidelnú činnosť zboru.

Triezvost a dôstojná harmonia Bellušových kostolov dostala najmä v interiéri výrazný akcent. Architekt Belluš sústredil do symetrických priečelí interiéru chrámov všetky dominanty sakrálneho priestoru. Oltár dostal nebývalý jas a svetlo vitrážovými obrazmi, ktorých autormi boli pražskí autori: akad. mal. Zábranská a prof. Sychra. Oltár zarámoval drevenými obkladmi, do ktorých vsadił organ ako súčasť, ako gradáciu, umocnenie výtvaramého účinku oltára - tak ako hudba a nábožná pieseň je súčasťou služieb božích. Pred oltárom postavil kazateľňu z dreva na jednej strane a organový stôl. Kontrast tmavého dreva s abstraktínm ornamentom piščal podčiarkuje farebnosť svetla obrazu.

Drevo, častý tvámy materiál v rukách architekta Belluša, použitý na kazetovanie stropov chrámov, má aj

Emil Belluš: Evanjelický kostol v Senec, 1947

tu výtvarné poslanie - dvíha zrak, ťažisko priestoru. Hoci celý svetlý, jednoduchý a racionálny jednoloďový priestor, presvetlený vertikálnymi oknami, vnútorme štruktúrovaný stúpajúcim chórom a zariadený drevenými lavicami, by mohol pôsobiť stroho a chladne, práve výtvarné riešenie celého priečelia a stropu mu dáva meditatívnosť, duchovnosť, koncentráciu, pokoj a mier, ktorý návštěvník hľadá a nachádza práve v chráme. Možno práve tu objavíme ten odlišný princíp, ktorým sa odlišil od prísej rigoróznosti, funkcionalistickej strohosti, emočnej suchosti mnohých iných funkcionalistických architektov.

Mierka chrámov, ich kompozičná skladba, podčiarknutá mäkkosťou zelene v exteriéri, hovorí o rešpektke autora k obytnému prostrediu dediny, či malého mesta.

Ak si uvedomíme, že Nesvady sa dostavali v r. 1951 a Senec v r. 1957, teda v čase veľkých ideologických zmien, o ktorých rozprával prof. Lukačovič, časov študentokracie, rizika z B-akcie, predstavme si v akom duševnom stave žil autor týchto pokojných, dôstojných chrámov.

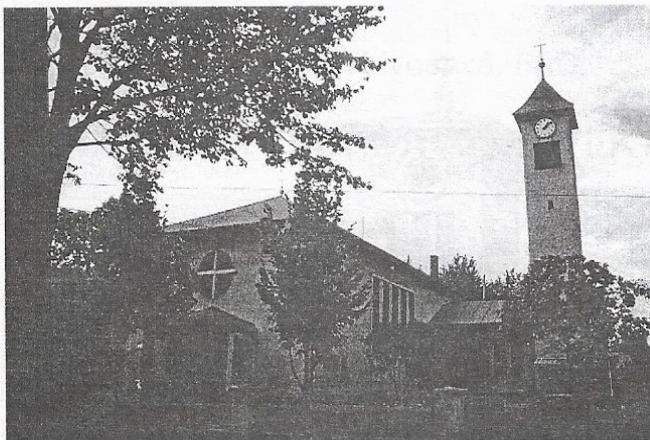
Hotové architektonické dielo, - a to sa týka každého typologického druhu od najjednoduchšieho rodinného domu, či vily, cez školu, banku - až po chrám, od monofunkčného

až po polyfunkčný objekt - toto architektonické dielo dokazuje, že architekt je ten rozhodujúci tvorca, na ktorom jedinom je zodpovednosť za dielo. Architekt musí laikom - užívateľom, teda investorom splniť predstavy a požiadavky a vytvoriť harmonický projekt. Architekt musí pochopiť prostredie i ľudí, musí byť jedným z nich a predsa obdaréný schopnosťou, ktorú má máloko.

Obrovské spektrum úloh, ktoré riešil architekt Belluš môže hovoríť na jednej strane o trúfalosti podujat' sa na riešenie mlyna, či vodárne, alebo mosta či veslárskeho klubu.

Preniknúť do podstaty, naštudovať proces, pochopiť zmysel či funkciu, pre ktorú mal vytvoriť architektúru, nie iba budovu alebo stavbu, bolo zrejme podstatou tvorivej metódy arch. Belluša. Funkcia, konštrukcia, poézia. Na uvedomenie stačí volnosť a vznosnosť nášho foyeru.

Na všetkých dielach hodnotíme tvorivú schopnosť autora, položenú na dôkladné poznanie histórie a úctu k nej, prácu s funkciou, materiálom, estetickú hodnotu, kompozíciu, účinok diela v kontexte s prostredím. Jeho kostoly majú ešte navyše aj duchovný rozmer, majú spiritualitu, ktorú sme doteraz u architekta Belluša nevnímali. Ani sám

Evanjelický kostol v Nesvadoch - pohľad

Aj interiéry sú v oboch kostoloch takmer identické

sa touto časťou svojej tvorby nechváli. Dnes už presne vieme prečo.

A ak si nakoniec predstavíme, že všetky diela, o ktorých bola po tieto dva dni reč, vytvoril a zrealizoval po pražskej promocii ani nie za 30 tvorivých rokov, potom by sme si mohli predstaviť, aké zrelé diela mohli vzniknúť povedzme za ďalších 20 či 30 rokov jeho aktívneho života. Ved' najvýznamnejšie diela Picassa vznikli v starej obore a aj nás Harminc bol takou produktívnu osobnosťou. Ak si predstavíme, že oba kostoly projektoval ani nie 50 ročný architekt a realizoval ich v čase, keď už oficiálnej metódou tvorby bol socialistický realizmus - ved' zároveň sa mu realizoval internát Mladá garda, potom možno obdivovať jeho odvahu a zároveň iba ľutovať, že nedostal ďalšie šance. Kam až by bol sakrálnu myšlienku posunul? A ako by sa bola vôbec vyvíjala tvorba architekta, ktorý bol na vrchole tvorivých sil, plný dôkladného poznania? - Iba už nedostal príležitosť.

Možno by bol popri učení projektoval ďalej a rád, radšej ako písal.

Možno by sa bol rád venoval pamiatkam - ved' ako rýchlo a fundované dokázal odpovedať na celkom nečakánu objednávku doby - rekonštrukciu Grassalkovičovho paláca na prezidentský vo svojej štyridsiatke... Uvedomme si, prosím, ako sa za takýto let rokov vyvíjajú názory.

Možno by teóriu a vedu prenechal takto orientovaným kolegom. Ved' zo všetkého najradšej tvoril.

Ak si na výstave prezrieme reliéfy na budove Fakulty architektúry, iste všetkých prekvapí rovnaký rukopis. Všetci tí sólisti - T. Bártfay, K. Ihriský, L. Snopek, či J. Kulich - tie individuality nášho sochárstva akoby spievali v zbere. Či to nie je výrečné svedectvo o atmosfére doby?

Hodnotu, kvalitu funkcie preveruje čas. Mnohé dnešné diela táto skúška ešte len čaká a až potomkovia vyslovia fundované súdy. Dielo architekta Belluša v tejto skúške časom obstálo na výbornú. A nielen v rozmeroch malého Slovenska.

Projekty sakrálnej architektúry E. Belluša:

1922 - súťažný návrh na evanjelický kostol v Trnave, študentská práca

1935 - súťažný návrh prestavby evanjelického kostola v Novom Meste n/Váhom

1942 - návrh zborového domu v Brezne - nerealizovaný

do r. 1945 - Bratislava, Záhradnícka ul. - štúdia pravoslávneho kostola

do r. 1945 - Bratislava, Vajnorská cesta, návrh evanjelickej fary a internátu

do r. 1945 - Žilina - dva alternatívne návrhy evanjelického kostola a fary

do r. 1945 - programový náčrtok evanjelického teologického domu pre 140 osôb

Realizácie:

1947 - projekt evanjelického kostola v Nesvadoch, realizácia 1951

1947 - projekt evanjelického kostola v Senci, realizácia do r. 1956

Summary

SACRAL ARCHITECTURE OF PROF. E. BELLUŠ

The author of this paper introduces architect Belluš as the designer of the sacral architecture. It is a difficult task to create sacral architecture. A high quality sacral architecture can only be designed by a man with religious education and sensitivity. Prof. Belluš took for the first time part in the competition to build a protestant church in Trnava when he was 22 years old. In the following years he designed several feasibility studies for church or parish, which have never been built. In the post-war period Prof. Belluš designed two protestant churches for the settlers from Hungary that settled in Senec and Nesvady. The scale of the churches, their composition, emphasized by the soft greenery in the yards witness the respect of the architect Belluš towards the environment of the village or town. His churches are designed with a spiritual dimension which has not yet been fully appreciated in his works.